

PhDr. JÁN MJARTAN, DrSc. – ZAKLADATEĽ MODERNÉHO NÁRODOPISU NA SLOVENSKU

K nedožitým deväťdesiatym piatym narodeninám (1902-1996)

Piateho mája 1997 by sa bol PhDr. Ján Mjartan, DrSc. dožil svojich deväťdesiatich piatich rokov (narodil sa 5. 5. 1902 v Sebedraží, zomrel 16. 12. 1996 v Bratislave). Tohto nestora slovenskej národopisnej vedy a zároveň zakladateľa a prvého šéfredaktora časopisu Slovenský národopis si aj v roku jeho uzavretého 45. ročníka pripomíname s hlbokou úctou a uznaním. K jeho životným osudom i bohatému mnohohrstvovému dielu – publikačnému, výskumnému, redakčnému, organizačnému i pedagogickému – sa etnológia bude stále vracat' a čerpať z neho. Obsahuje totiž aj poznatky o dejinách našej vedy, jej vývoji, orientácii, zahraničnej spolupráci i o histórii národopisných inštitúcií. J. Mjartan je výraznou osobnosťou, ktorá si zasluhuje komplexné monografické zhodnotenie. Ako prvý príspevok k nemu uverejňujeme spomienky niekoľkých spolupracovníkov PhDr. Jána Mjartana, DrSc.

Redakcia

SOŇA KOVAČEVIČOVÁ

Koncom šesťdesiatych rokov, pravdepodobne v spojení s obhajobou veľkého doktorátu Jána Mjartana, poverili Mariána Várossa, člena korešpondenta SAV, zhodnotiť jeho vedecké dielo. M. Várossa, zbehlého v teóriách vedy, prekvapila jednotnosť a jasnosť vytýčeného cieľa a historickej metódy, ktorou J. Mjartan na základe výskumov v teréne objasňoval korene, vývin a zmeny ľudovej kultúry Slovenska. Konštatoval, že tým istým

krakom kráčal od svojej prvej uverejnenej práce (monografia Sebedražie, 1924) až po práce neskôr venované rybárstvu, rodinnému zvykosloviu a ľudovému staviteľstvu (poznajme, že prestal publikovať v r. 1989, teda bol v odbore činný 65 rokov). M. Városov konštatoval, že napriek novým vedeckým smerom bádania, ktoré sa uplatňovali v 60. rokoch, Mjartanove práce nestratili na aktuálnosti a na výsledky jeho výskumov možno kedykoľvek nadviazať.

Pýtame sa: bola táto jednoznačná vedecká cesta založená len na jeho nadaní, vedeckých ambíciách, ostrosti videnia a jeho bezprostredných vzťahoch k ľuďom, alebo v raste jeho osobnosti zohrali úlohu aj iné činitele? V prvom rade patrí k nim prostredie rodnej Hornej Nitry a tamojšie školy. Na vysokú školu v Bratislave, na práve otvorený seminár geografie, histórie a národopisu prišiel nielen so znalosťou slovenčiny a latinu, ale aj nemčiny a maďarčiny. Profesor K. Chotek ho na základe jeho jazykových znalostí zoznamoval s odkazom klasickej stredoeurópskej etnografie, obohateným Chotkovými poznatkami nadobudnutými štúdiami na západe. Okrem takto získaných vedomostí o metódach bádania a prehľadu ľudových kultúr Európy na J. Mjartana zapôsobila škola rumunského vedca R. Gustiho, ktorý na základe poznatkov získaných vo Francúzsku a aplikovaných na domáce potreby osnoval široko založené interdisciplinárne výskumy ľudovej kultúry svojej vlasti. Napriek tomu, že si Chotek J. Mjartana obľúbil a začal zastával asistentské miesto, nenašlo sa pre neho v Bratislave zamestnanie. Odišiel učiť na vidiecku gymnáziu, čo mu dovoľovala historická, geografická a národopisná vysokoškolská aprobácia. Učiteľovanie v Prievidzi a Trenčíne a riaditeľovanie v Michalovciach a Žiline nielen v živote, ale aj v jeho vedeckom vyspievaní znamenali prínos. Získal organizačnú a pedagogickú prax, čo neskôr v plnej miere využil pri zakladaní a vedení Národopisného ústavu SAVU a pri usmerňovaní mladých i starších spolupracovníkov. Zázemie miest, v ktorých pôsobil, využil na spoluprácu s miestnymi múzeami a na poznávanie terénu plného prekvapení, ktoré v sebe obsahovala medzi-vojnová ľudová kultúra Ponitria, okolia Trenčína, Zemplína a Kysúca.

Odbornú pripravenosť, a najmä svoju bezprostrednosť a družnosť využíval v dobe, keď začal redigovať Národopisný zborník MS a po r. 1949 pri uskutočňovaní novej koncepcie Národopisného ústavu SAVU. S A. Melicherčíkom, ktorý bol predsedom a J. Mjartan riaditeľom ústavu, osnovali kolektívnu terénnu zberateľskú prácu, do ktorej prizvali aj múzejníkov a poslucháčov národopisu. Plánovali monograficky preskúmať hlavné regióny ľudovej kultúry Slovenska. Prvý kolektívny výskum Národopisného ústavu s externistami sa konal v druhom polroku 1949 v Zemplíne. Tento región vybral J. Mjartan v súvislosti so znalosťami terénu, ktorý poznal počas pôsobenia v Michalovciach. Žiaľbohu, nedostatočne zžitý kolektív často s nedisciplinovanými skúmateľmi nepriniesol žiadané výsledky. Napriek tomu sa stal nezabudnuteľný v súvislosti s Mjartanovou štúdiou o vampirizme (1953). Druhý výskum, osnovaný s veľkým pedagogickým a organizačným zánietením, zorganizoval J. Mjartan v mene NÚ SAV v novohradskom subregióne, ktorý mal byť vystavovaný v dôsledku zriadenia vojenskej strelnice Oremov Laz. Zúčastnili sa ho mladí i starší pracovníci, vrátane muzeológov, etnomuzikológov, kresliča a fotografa. Výskumné skupiny boli zadené tak, že popri starších pracovali aj adepti vedy, ktorí sa mali ako uční popri "majstroch" priučiť terénnej práci a styku s informátormi. V tom istom roku v takej istej širokej zostave sa skúmalo okolie Vrábľov.

Avšak tu už metódu monografického národopisného výskumu narušila Melicherčíkova požiadavka, vyslovená v súvislosti s ideológiou doby, skúmať revolučný odkaz morového povstania z r. 1831. Pochopiteľne, že sme nič nenašli. Rozvadení a znechutení, ale obohatení o poznatky ľudí, ktorých postihlo nešťastie frontou vypálených dedín, obnovených dvojročníkovou typizovanou výstavbou, sme sa po dvoch týždňoch vracali domov. Ešte vo vlaku

doznievali diskusie o mylnom určení cieľa výskumu, ako aj o potrebe novej orientácie terénnej národopisnej práce.

Žiaľbohu, dva a polročné pôsobenie J. Mjartana v Národopisnom ústave SAVU prerušil hon na bosorky, ktorý sa konal aj v akadémii v duchu "očisty" od buržoázných nacionalistov. Národopisný ústav, ako aj ďalšie spoločenskovedné ústavy postihlo toto dianie veľmi hlboko, lebo bol zrušený. Jedni boli ako nenapraviteľní poslaní do výroby, druhí prepustení. Tí, čo zostali, sa stali pracovníkmi novozaloženého oddelenia Historického ústavu SAVU. Ich hlavnou náplňou sa stal boj proti buržoáznym prežitkom v národopise, čo mali zaručiť školenia a prekladanie sovietskej národopisnej literatúry.

Neúnavného J. Mjartana, vedeného potrebou široko založených výskumov a ich spracovania, však táto prehra neobrala o odvahu. Zmena vo vedení SAVU, ktorá sa r. 1953 premenila na SAV, ako aj porozumenie prvého predsedu tejto ustanovizne Ondreja Pavlíka a časti členov Predsedníctva (napr. D. Blaškoviča, Št. Schwarza) mu umožnili Národopisný ústav v nových podmienkach obnoviť. Práca sa opierala o rad mladých adeptov národopisnej vedy, postupne končiacich školu (napr. E. Čajánková, V. Nosáľová, J. Pátková, J. Podolák a pod.) a o pritahovanie staronových odborníkov, pôsobiacich mimo ústavu. Práve týmto mladým pracovníkom J. Mjartan venoval zvýšenú pedagogickú pozornosť. Azda si tým aj mienil vynahradiť skutočnosť, že v súvislosti s nežičlivosťou doby a intrigami niektorých kolegov mu bola zabránená systematická pedagogická práca na KEF UK.

Dôležitým počinom pre rozvoj vedy bolo i založenie vlastného časopisu, ktorý bola akadémia ochotná vydávať. Ako šéfredaktor Slovenského národopisu určoval nielen šírku uverejnenej problematiky, ale aj výber slovenských, českých a zahraničných odborníkov, ktorí doň prispievali. Obnovil kolektívne výskumy (Láb, V. Zálužice). Spolupráca s múzeami priniesla styk ústavu s vidiekom. Muzeológovia síce mali prístup k novým i starším zbierkovým fondom (M. Markuš, J. Koma, A. Polonec, J. Geryk, M. Jurkovič a pod.), ale pomerne málo boli informovaní o národopisnej problematike vo svete. Obnovil spoluprácu s českými etnografmi, najmä s tou skupinou, ktorú mladí českí marxisti vytláčali z výskumných pozícií (K. Chotek, D. Stránská, H. Johnová, J. Vařeka, J. Staňková, L. Baran a pod.). Postupne s obnovovaním medzištátnych stykov začali i do ústavu prichádzať vedecké osobnosti z Poľska, Maďarska, ZSSR a vtedajšieho východného Nemecka. Vytváraním bilaterálnych zmlúv (napr. maďarsko-slovenských, poľsko-slovenských) prichádzali do ústavu aj mladší pracovníci a naši mali možnosť odchádzať na stáže do vtedy prístupnej cudziny (najmä do Maďarska a Poľska). Túto obojstrannosť zabezpečovala otvorená a bezprostredná Mjartanova povaha a jeho predvojnové styky.

Najdôležitejšou otázkou pre existenciu ústavu, sledovaného marxistickým pražským národopisným ústavom a domácim Historickým ústavom, bola voľba a dopracovanie metód práce. J. Mjartan, odchovaný pozitivistickou geografiou a históriou i evolučným Chotkovým historizmom volil ako metódu, určujúcu prácu ústavu, evolučný historizmus. V úvode a závere prác sme výsledky rámcovali do požadovanej dobovej frazeológie. To bol postup, ktorý sme poznali zo štúdia sovietskej odbornej literatúry. V duchu požiadaviek doby sa J. Mjartan snažil tradičné monografické výskumy jednotlivých lokalít alebo subregiónov obohatiť o novú problematiku, súvisiacu so socializáciou a kolektivizáciou vidieka. Prvý takýto výskum bol venovaný horehronskej Závadke, kde sa mali okrem tradícií skúmať aj kultúrne novotvary spojené s fungovaním miestneho jednotného roľníckeho družstva a prácou vo fabrike. Avšak už po prvých rokoch výskumu sa závadské družstvo rozpadlo. Ale výskumy neprestali a vyústili do trojzväzkového diela *Horehronie*, venovaného tradíciám a inováciám obce a regiónu (1969, 1974, 1988).

Ďalším pokusom, inšpirovaným výsledkami obdobných prác v Čechách, transponovaných do ústavu B. Filovou-Barabášovou, sa stal výskum a spracovanie kultúry baníckej dediny Žakarovce. Práca bola korunovaná úspechom z viacerých príčin. Občania vo vedomí svojej svojbytnosti radi o nej hovorili. Podujatie pevne viedol J. Mjartan. Určil nielen čas dokončenia výskumov, ale aj spracovania, čo malo publikačne zaručiť akademické vydavateľstvo Veda (1956). Novosť práce zaručovali aj každovečerné pravidelné diskusie celého kolektívu, ktorého členovia sa navzájom informovali o ťažkostiach i úspechoch výskumu. Na týchto sedeniach sa tematika rozšírila napríklad o poznatky rodinného života (B. Filová), rozprávanie zo života (M. Kosová), o rozdiely medzi bývaním v tradičných drevených domoch, murovaných dvojdomoch i v podnikovej robotníckej kolónii (J. Mjartan). Napriek našej snahe pražský národopisný ústav charakterizoval prácu ako nemarxistickú a slovenskí historici za nedostatočne historickú. Avšak publikáciu *Banická dedina Žakarovce* Predsedníctvo SAV ocenilo jednou z hlavných cien a charakterizovalo ju ako prínos. Medzinárodná konferencia o kultúre robotníkov a baníkov, ktorú J. Mjartan usporiadal v Smoleniciach na jeseň r. 1956, problematiku poriadne zahmlila. Odborníci niektorých krajín (Maďarska a Poľska) sa problematiky úplne zriekli a charakterizovali ju ako nenárodopisnú. Prezieravosť a takt J. Mjartana spôsobili, že v ústave otázky robotníckej kultúry a baníctva síce ustúpili do pozadia, ale sa na nich ďalej individuálne pracovalo (napr. robotnícka pieseň, bývanie baníkov v krámkoch, ubikácie poľnohospodárskych robotníkov na veľkostatkoch a pod.). Ba tematika sa na základe spolupráce s múzejníkmi dostala do muzeálnych expozícií (Košice, Martin).

Spoločnosť a kultúra sa na Slovensku rapídne menili, a preto J. Mjartan obnovil staronovú matičnú ideu o vybudovaní centrálného národopisného archívu pri NÚ SAV. Písomné, fotografické a kresbové doklady spracovávali R. Žatko, H. Prandová a R. Mikulová, čo personálne zaistil dvomi novými miestami. Dokumentácia bola po zreých úvahách širšieho okolia osnovaná tak, že mala nielen sústreďovať, triediť, uchovávať, ale i sprístupňovať doklady sústredené výskumami i tými, ktoré sa zakupovali zo súkromných archívov. Postupne s rastom vedeckej spisby začala Ústredná knižnica SAV požadovať, aby sa ústavné príručné knižnice zmenili na samostatné ústavné. Z poverenia J. Mjartana ich najprv viedli mladí adepti národopisu. Čoskoro však poznal, že práca vyžaduje samostatnú odbornú knihovnícku silu, preto prijal M. Kubovú, ktorá zostavovala aj priebežnú národopisnú bibliografiu. Žiaľ, po r. 1990, v súvislosti s príchodom nových metód práce, s nedostatkom financií a miesta, sa na rast a prístupnosť najmä dokumentačných fondov pozabudlo.

J. Mjartan ako prezieravý človek a dokonalý organizátor poznal, že ústav ešte dlho nebude môcť zaručiť dokonalé zvukové nahrávky. Preto ešte v r. 1951 uzavrel zmluvu s bratislavským rozhlasom, podľa ktorej malo na výskumy NÚ SAV hudobné oddelenie rozhlasu posielat svojich odborníkov. Táto iniciatíva postupne viedla v rozhlase k vytvoreniu oddelenia ľudovej hudby. Vydavateľské možnosti sa v r. 1954 snažil obohatiť o zmluvy s rôznymi vydavateľstvami. Najproduktívnejšie sa osvedčila dohoda s vydavateľstvom Tvar (neskôr prešlo pod vedenie Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry a TATRANu). Zmluva zaručovala založenie edície ľudového výtvarného umenia, v ktorej v nasledujúcich rokoch vychádzali aj monografie o ľudovom odevu.

Vedel, že individuálne i kolektívne výskumy realizované pracovníkmi ústavu nepokryjú celú šírku národopisnej problematiky, a preto aj pomocou externistov osnoval výskumy jednotlivých etnických skupín na Slovensku (Cigánov 1953, Ukrajincov 1953, Maďarov 1954). Výsledky sa publikovali v časopisoch alebo sa uložili v dokumentácii ústavu.

Politické obštrukcie v r. 1958 nanovo postihli aj ústav. Okrem iného zasiahli aj J. Mjartana. Na jeho riaditeľské miesto nastúpila B. Filová-Barabášová. Treba však jednoznačne kon-

štatovať, že prechod bol plynulý, pretože J. Mjartan sa stal novej riaditeľke radcom a stál ešte dlho pri jej boku. On sám však začal uskutočňovať svoje individuálne plány, ktoré už v predchádzajúcich rokoch osnoval. Spolu s archeológmi a architektami realizoval na rôznych miestach Slovenska výskumy ľudového staviteľstva. Angažoval sa v osnovaní charakteru Múzea ľudovej architektúry v prírode v Martine. Záujem venoval nielen pôdorysu domu, stavebným materiálom, konštrukciám strechy, ale aj spôsobom bývania jednotlivých dedinských societ. Okolo svojej práce sústredil slovenských a českých etnografov, múzejníkov i pamiatkárov, zaujatých tou istou problematikou. Postupne časť tém, ktoré sledoval, prevzala mladá generácia výskumníkov, sústredených okolo martinského Múzea ľudovej architektúry v prírode i v Medzinárodnej komisii pre štúdium ľudovej kultúry Karpát a Balkánu, ktorej jednou z hlavných úloh sa stalo i ľudové staviteľstvo v Karpatoch. Treba ľutovať, že sa nedostal k celkovému spracovaniu ľudového staviteľstva na Slovensku. Keď odišiel do dôchodku (1976), čím ďalej tým viac sa venoval témam, ktoré si obľúbil v mladosti (rybárstvu, zvykosloviu, zaniknutým remeslám). Vo všetkých týchto prácach preukázal jednotnosť a historickú systematickosť, o ktorej v r. 1968 hovoril M. Városov.

Ak o A. Melicherčíkovi hovoríme ako o zakladateľovi moderného štrukturalistického národopisu, ktorý neskôr ďalej rozvíjali folkloristi, tak v súvislosti s pôsobením J. Mjartana treba konštatovať, že s transmisiou klasických stredoeurópskych evolučno-historických metód sa stal zakladateľom etnografického bádania na Slovensku, ktoré vychádzajúc z tradičnej ľudovej kultúry skúma premeny vidieka, prebiehajúce aj v 20. storočí.

K PODIELU JÁNA MJARTANA NA FORMOVANÍ NAŠEJ DISCIPLÍNY

VIERA URBANCOVÁ

Stalo sa mojou pracovnou náplňou sledovať vývoj našej vednej disciplíny a v tejto súvislosti osobnosti, ktoré ho formovali a ovplyvňovali. Od 30. rokov nášho storočia medzi najvýznamnejšie z nich patrí bezpochyby PhDr. Ján Mjartan, DrSc., a to z viacerých príčin.

Na prvom mieste sa v tejto súvislosti žiada uviesť rok 1937. Vtedy 35 ročný Dr. Ján Mjartan odovzdal do tlače ako redaktor, zostavovateľ a iniciátor prvý zväzok Národopisného zborníka Matice slovenskej, ktorý z rôznych príčin vyšiel roku 1939. Položil tým základný kameň slovenskej národopisnej periodickej spisbe, bez ktorej nijaká disciplína nemôže ako profesionálna existovať. Národopisné príspevky, ktoré sa dovtedy roztrácali po rôznych časopisoch a ich autori dostali takto vlastnú strechu nad hlavou, domov, domovskú príslušnosť, a tým aj morálny a odborný nárok na ďalšiu existenciu. Disciplína, ktorá má svoj časopis, nadobúda v určitom zmysle právnu formu existencie, očakáva sa jej ďalší, inštitucionálny rozvoj a jej zánik už neprejde bez povšimnutia. Pri snahách o rušenie disciplín sa preto neraz siaha v prvom rade na túto jej "viditeľnú" podstatu.

Keď Dr. J. Mjartan zostavoval prvé číslo Národopisného sborníka, mal už za sebou množstvo bádateľskej, publikačnej a organizačnej práce, kedy pocítoval potrebu sústrediť záujemcov o problematiku ľudovej kultúry do jedného ohniska. Vďaka jeho odbornej pripravenosti a organizačnému talentu sa zámer podaril. Národopisný sborník už potom vychádzal až do roku 1952. Roku 1953 ho vystriedal časopis Slovenský národopis, ktorý tiež založil Dr. Mjartan a až do polovice roku 1956 bol jeho hlavným redaktorom.

Roku 1938 sa J. Mjartan stal po Karolovi Medveckom predsedom Národopisného odboru Matice slovenskej a činnosť odboru sa mimoriadne aktivizuje. Roku 1940 rozosiela na školské inšpektoráty dotazník o zvykoch pri narodení a už 29. septembra sa zhromaždili odpovede zo 125 obcí. Organizoval sa výskum dolných Kysúc a roku 1943 vychádzal v Sborníku od Jána Mjartana príspevok o zvykosloví tejto oblasti. Roku 1942 sa organizuje zber výročných a príležitostných zvykov, založil sa zvykoslovný archív, v ktorom už o rok je evidovaných 4200 záznamov. Roku 1946 sa pri NO MS zakladá celkový archív dokumentov o kultúre ľudu na Slovensku. Dôležitá zmena nastala v organizovaní výskumov. Neostáva iba pri individuálnom bádani. Roku 1944 sa koná kolektívny výskum v Liptovskej Osade, Liptovskej Lúžnej a Liptovských Revúcach s cieľom získať komplexný obraz o tamajšej kultúre ľudu. V tejto tradícii sa pod vedením J. Mjartana pokračovalo neskôr aj v Národopisnom ústave SAV (Horehronie, Žakarovce, Láb...). Roku 1947 poriadal NO MS v Banskej Bystrici kurz pre záujemcov o ľudovú kultúru, na ktorom Dr. J. Mjartan prednášal o zvykosloví. Vzápätí sa uskutočnil kolektívny výskum v Šajbe, kde účastníkov kurzu viedli skúsení bádatelia (J. Mjartan, R. Bednárík, A. Václavík). Na tomto výskume sa vypracovali aj metodické pokyny kolektívneho výskumu Senče a v tom istom roku sa v Senči uskutočnil prvý interdisciplinárny výskum v rámci našej disciplíny, ktorý mal tri pracovné skupiny: sociologickú, jazykovednú a národopisnú. Za všetkou touto aktivitou stojí Dr. Ján Mjartan a jeho snaha vytvoriť z národopisu na Slovensku modernú disciplínu, porovnateľnú s jeho úrovňou u našich bezprostredných susedov. Je tu aj snaha začleniť národopis na Slovensku do širších kontextov. Roku 1947 vychádza NO MS s návrhom zladit národopisný výskum na Slovensku s výskumným programom jednotlivých slovanských národopisných ústavov, a tým sa začleniť do výskumu slovanského a európskeho. Toto požadované "zladenie" nám chýbalo o desaťročia neskôr, pri koncipovaní Etnografie Slovanov, a najmä pri snahe vypracovať novú syntézu. Chýbalo zladenie hľadísk pri určovaní dôležitosti jednotlivých tém a javov samostatne sa vyvíjajúcich kultúr z pôvodne relatívne jednotného základu. Chýbal nám skrátka nový Niederle, ktorého potrebu Dr. Mjartan akoby bol už vtedy pocítoval.

V období, kedy NO MS publikuje tento návrh, dochádza v národopisnom živote u nás k dynamickým zmenám. Ako je známe, roku 1946 bol založený Národopisný ústav SAVU, ďalšie národopisné pracovisko po NO MS, ktoré malo najprv dvoch, potom troch pracovníkov. Rok po dosiahnutí tohto počtu, v marci 1949, prichádza zo Správneho odboru SAVU oznámenie, že národopisný výskum majú robiť už existujúce regionálne ústavy (bez bližšej špecifikácie, o ktoré ide); zrejme je len to, že novovzniknutý Národopisný ústav bol vtedy časťou odbornej verejnosti vnímaný ako piesok v topánke. Od predsedu NÚ Dr. Andreja Melicherčíka Správny odbor žiada "písomné prehlásenie", že (ak NÚ ostane) "berie zodpovednosť za jeho činnosť a za výkonnosť jeho pracovníkov" (Ústredný archív SAV). Dr. A. Melicherčík zdôvodňuje potrebu existencie ústavu, berie odvážne na seba zodpovednosť za pracovitost jeho členov a zároveň sa obracia na Dr. J. Mjartana so žiadosťou, aby prišiel pomôcť udržať započaté dielo. Dr. Mjartan sa už roku 1941 obrátil na vtedajšie Ministerstvo školstva a národnej osvety s výzvou: "Keď sa mohli založiť rozličné ústavy – inakšie pravda, potrebné – na výskum prírodných pomero, rastlín, pôdy a pod., akiste sa nájde aj riešenie, ako umožniť štúdium slovenského ľudu a jeho kultúry". Je preto samozrejmé, že prichá-

dza brániť ohrozený mladý ústav, i keď išlo o podnik rizikový. Prvého septembra 1949 nastupuje do funkcie jeho riaditeľa. Že nešlo o pokojné budovanie nového pracoviska, ale o neustále bojovanie o jeho existenciu, svedčia roky 1951-1955 kedy bol rušený, pričleňovaný, premenovávaný, až nakoniec, vzhľadom na dosiahnuté výsledky, počiatkom roku 1955 znovu utvorený z kabinetu na Národopisný ústav. Po tomto úspechu bol Dr. Mjartan jeho riaditeľom do roku 1958, kedy zo zdravotných dôvodov (!) prestáva plniť túto funkciu. Získava zato viac voľného času na svoju vedeckú prácu, čo v nasledujúcich desaťročiach bohato využil.

Aké boli jeho predstavy o práci tohto ústavu? Na ustanovujúcej schôdzi Sekcie spoločenských vied, 27. júna 1953, oboznamuje predstaviteľstvo s tým, že úlohou slovenského národopisu je "skúmať otázky formovania sa nášho národa ako etnického celku, skúmať procesy vzniku a rozvoja našej národnej kultúry... čo sa netýka iba minulosti, ale ide o sledovania procesov zmien, ku ktorým dochádza v dnešnej dobe... pred týmito úlohami musia ustúpiť iné, i keď lákavejšie otázky teoretické, otázky odboru všeobecného národopisu a pod." Tento postoj vzápätí zdôvodňuje: "Naliehavosť uprednostnenia výskumov v teréne a zbierania materiálu pre archív je odôvodnený tým, že tempo zmien je na Slovensku veľmi rýchle... keby sme ho ustavične nesledovali, ocitli by sme sa pred novým stavom bez toho, že by sme dobre poznali starý..." (Ústredný archív SAV). A skutočne, vôbec sme nepoznali celé tematické oblasti, ako napr. širokú problematiku agrárnej etnografie, bývania, sociálnych vzťahov a ďalších a ďalších tém, o ktorých sme mohli smelo vyhlásiť: *hic sunt leones*. Pri zdôraznení potreby výskumov v teréne a budovania dokumentácie išlo teda, z jeho strany, aj o výzvu financovať aktivity v teréne a budovanie archívu dokumentácie, bez ktorej by výsledky výskumov ostali roztratené a znehodnotené v súkromných archívoch.

Keď roku 1953 oboznamoval Dr. Mjartan členov Sekcie s plánmi ústavu uviedol, že pri jeho uskutočňovaní robí najväčšie ťažkosti nedostatok kádrov. S energiou jemu vlastnou, organizačným talentom a nadšením za disciplínu sa ujíma situáciu riešiť. Obracia sa na múzeá a bezmála v každom z nich našiel budúceho spolupracovníka. Výdatne mu pri tom pomáhali osobnosti ako Dr. M. Markuš, Dr. J. Koma a ďalší. Pracovníkov z múzeí prizýval na kolektívne výskumy, ktoré organizoval NÚ a nič a nikoho nenechal na náhodu. Tak napr. na výskum Horehronia, kde okrem členov NÚ bola početná skupina poslucháčov fakulty a múzejníkov, organizoval každý večer stretnutia, na ktorých všetci informovali o svojich výsledkoch, porovnávali sa získané poznatky z jednotlivých tém, Dr. Mjartan upozorňoval na nové javy a súvislosti, ktorým treba ďalej venovať pozornosť a tak vzdelával a viedol celú rôznorodú skupinu. Aby široký, a vtedy ozaj veľmi široký okruh záujemcov o ľudovú kultúru a o spoluprácu s NÚ dostal zjednocujúcu a odbornú strechu nad hlavou, bol hybnou silou pri zakladaní Slovenskej národopisnej spoločnosti, ktorej prvým predsedom bol Dr. M. Markuš, CSc. a ďalšie volebné obdobie ju viedol on sám.

Ako riaditeľ ústavu vedel, že budúcnosť národopisu na Slovensku závisí od poslucháčov na fakulte. A preto, zase aby nič nenechal na náhodu, podujal sa prednášať základy národopisu. Môj ročník patrila k tým šťastným, ktorý jeho prednášky zažil. Za krátke dva semestre nám dokázal dať prehľad o celej problematike, o šírke tém, ktoré tvoria náplň bádania našej disciplíny, oboznámil nás s literatúrou, so základnými princípmi vedeckej práce, s princípmi vedeckej etiky pri preberaní údajov z literatúry a jej citovaní, upozornil nás na Riznera a ďalšie bibliografie a naučil nás vážiť si bibliografiu vôbec ako základ a východisko pri každej práci. Z poznatkov, ktoré sme od neho získali v prvom ročníku, čerpali sme aj pri záverečných skúškach a z mnohých jeho poznatkov aj v ďalšom vedeckom živote. To, že ako *persona non grata* mohol prednášať iba jeden rok, považujem za neodpustiteľnú a neodčiniteľnú krivdu spáchanú na slovenskom národopise.

V samotnom Národopisnom ústave SAV bolo už síce niekoľko starších pracovníkov, ale jeho budúcu širšiu základňu bolo treba budovať na mladých, na poslucháčoch fakulty. A tak Dr. J. Mjartan prizýval ako pomocné vedecké sily poslucháčov národopisu, ktorí po jeho absolvovaní v ústave aj ostali. V prvej “várke” to bola E. Horváthová, V. Nosáľová, J. Pátková, neskôr to boli ďalší. V tomto postupe spočívalo zaiste určité riziko, ale Dr. Mjartan, ako som ho mohla sledovať, neponechal ani teraz na náhodu, či z čerstvých absolventov národopisu sa národopisci aj stanú. V tom mu pomohli jeho mnohoročné pedagogické skúsenosti, nadanie a schopnosť jednáť s mladými ľuďmi, viesť ich bez toho, aby mali pocit menejcennosti. V čom všetkom to spočívalo? Uvediem aspoň niekoľko príkladov:

- Požadoval od nás dodržiavať pracovný čas (od 7. do 15 hod.) a v tom čase sa zdržiavať v ústave;

- Vyžadoval, aby sme absolvovali pravidelné a početné výskumy v teréne, na ktoré chodil s nami, alebo za nami dochádzal pomôcť nám osvojiť si rôzne metódy práce s ľuďmi, s materiálom, pri sledovaní výskytu javov. On sám, keď zisťoval hranice výskytu, konkrétne sochového domu, pričom som ho sledovala, postupoval s nesmiernou precíznosťou, prechádzal obec za obcou a označovanie hraníc ich existencie nerobil odhadom, ale na základe veľmi konkrétnych zistení;

- Na poradách v ústave nás upozorňoval na novú literatúru a sledoval náš záujem o ňu;

- Posielal nás na výstavy, na konferencie, kde sme museli vystupovať ako zástupcovia ústavu s vlastnými referátmi. Kontaktoval nás s pracovníkmi iných pracovísk v Prahe, Brne, u nás s múzejníkmi, oboznamoval so zbierkami v depozitoch, upozorňoval, čo kto môže z nich pre seba vyťažiť;

Napriek tomu, že sme boli ozaj začiatočníci, predstavoval nás všetkým zahraničným hosťom (a tých bolo vtedy ozaj mnoho) ako svojich rovnocenných partnerov, čím nám uľahčil situáciu, keď sme sami, už ako reprezentanti ústavu, išli do zahraničia;

- Od samého začiatku vyžadoval od nás plnenie úloh na rovnakej úrovni ako od starších kolegov;

- Vytváral v nás pocit stavovskej príslušnosti k disciplíne a k ústavu, medzi pracovníkmi zase atmosféru vzájomnej úcty, kolegiality a v nejednom prípade priateľstva, ktoré prekročilo hranice pracoviska;

- Chápal mnohé naše mladícke nerozvážnosti a nápady. Ako príklad aspoň jeden, vari najkurióznější. Našej výtvarníčke Radke Mikulovej povolil v miestnosti pre dokumentáciu, kde sedel jej vedúci Dr. R. Žatko, Helka Prandová a ja, chovať kanáriký. Podmienka: nesmie to narušiť ani jej, ani našu pracovnú disciplínu. A tak pri Radkinom stole stála veľká, rozkvitnutá kamélia, naša spoločná kúpa, pod ňou na elektrickom variči v čajníku tíško bublala voda, aby kvet mal dostatok vlhky a o kúsok ďalej, v kletke (a občas aj mimo nej) vyspevovali kanáriký. A spod zázračne nadaných Radkiných rúk vychádzali jeden za druhým akvarely detailov horehronských kožuškov, rôznych výšiviek, tkanín, farebných ako šperky, na nerozoznanie od originálov, poklady našej dokumentácie. Takéto veci nám náš riaditeľ povolil a chápal;

- Nebol ale absolútne ochotný chápať a tolerovať neplnenie úloh, ktoré nám prideliť, ich presúvanie z termínu na termín a už vôbec nie, keď na vine bola iba akási indispozícia. Na pravidelných poradách, kedy – raz do mesiaca – kontroloval plnenie našich povinností, kedy udeľovala hodina pravdy, tým z nás, ktorí akosi prispali, nebolo neraz všetko jedno.

Takto, postupne, sa z čerstvých absolventov národopisu stávali národopisci, ktorí za ďalšie desaťročia, každý v inej oblasti, urobili poctivý kus práce a myslím, že Dr. Ján Mjartan nebol s nami nespokojný.

JÁN PODOLÁK

PhDr. Ján Mjartan, DrSc. patril v 20. stor. viac ako šesť desaťročí k vedúcim osobnostiam národopisnej vedy na Slovensku. Vo všetkých doterajších hodnoteniach Mjartanovho života a diela sa vyzdvihujú predovšetkým jeho vynikajúce pedagogické schopnosti; dokázal nielen učiť, ale aj vychovávať, a to nielen svojich žiakov, ale aj mladších kolegov na pracovisku. Ďalej sa všeobecne vyzdvihujú jeho organizačné schopnosti. Preukázal schopnosť koncepčne usmerňovať rozvoj svojho vedného odboru, organizovať prácu vedeckého ústavu a viesť pridelený pracovný tím i jednotlivých jeho členov. Zo vzácných ľudských vlastností treba spomenúť aspoň jeho pozitívny vzťah k životu, žičlivosť a ochotu pomôcť a porozumenie pre potreby mladších spolupracovníkov. Najmä vďaka týmto vlastnostiam predstavoval prirodzenú ľudskú autoritu ako mravný človek i ako vedec, a to nielen u príslušníkov mladších národopisných generácií, ale aj u vedeckých rovesníkov.

Zásluhy J. Mjartana o všestranný rozvoj moderného slovenského národopisu sa uznávajú nielen vo vedeckých kruhoch na Slovensku, ale aj v stredoeurópskom zahraničí, kde mal najlepších priateľov a spolupracovníkov (najmä v Čechách, Poľsku a Maďarsku). Keďže v jeho doterajších hodnoteniach sa hovorilo a písalo o jeho ľudských a odborných kvalitách iba všeobecne, ja zameriam osobné spomienky najmä na niektoré konkrétne Mjartanove činnosti, pri ktorých som mal česť byť jeho blízkym spolupracovníkom. Prosím o prepáčenie, že budem písať v prvej osobe; keď sa totiž zmienim o niektorých jeho zásluhách na základe osobných zážitkov, moje hodnotenie tohto pedagóga, vedca, no predovšetkým dobrého človeka bude pôsobiť hodnovernejšie.

*

Mjartanovi ako etnografovi vďačím predovšetkým za to, že ma učil robiť terénne výskumy. Bohaté znalosti metód a techník terénneho výskumu nadobudol najmä počas svojho pôsobenia na gymnáziách v Prievidzi, Trenčíne, Michalovciach a Žiline, kde celé dve desaťročia robil regionálne výskumy tradičnej ľudovej kultúry. Keď koncom 40. rokov ako zrelý päťdesiatnik nastupoval do služieb Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave, mal v porovnaní s nami mladšími bohaté skúsenosti terénneho pracovníka, o ktoré sa vždy ochotne podelil. Mojej odbornej príprave počas univerzitného štúdia chýbala práve terénna prax. Univerzitné štúdium národopisu a dejepisu som absolvoval individuálnou formou za tri semestre (od januára 1950 do júna 1951). Predpísané skúšky som síce vykonal, ale na terénnu prax mi nezostalo veľa času. Počas trojsemestrového štúdia som sa dostal na terénne výskumy iba dvakrát; raz som sa zúčastnil na kolektívnom výskume v Lešti a Turom Poli (tieto obce sme skúmali pred ich likvidáciou, pretože ich katastrálne územie sa stalo súčasťou vojenskej oblasti), v rámci druhého výskumu som zbieral materiál o jánošíkovej tradícii pre knihu A. Melicherčíka. Preto keď som sa roku 1952 stal pracovníkom Národopisného ústavu, J. Mjartan ako riaditeľ pracoviska mi kládol na srdce, že na Slovensku bez znalostí terénu nemôžem byť dobrým etnografom. Trpezlivosťmi konzultáciami – často v kaviarni pri víne (nikdy však za prítomnosti mojich učiteľov R. Bednárika a A. Melicherčíka) – ma zasväcoval do problémov národopisu, vysielal ma na terénne výskumy do rozličných regiónov Slovenska a radil mi, ako postupovať, aby výskumy boli úspešné. Počas svojho vyše štyridsaťročného pôsobenia v národopisnej vede som nestretol lepšieho znalca metód terénneho výskumu ako bol J. Mjartan.

*

U J. Mjartana som si cenil nielen vysokú odbornú úroveň jeho osobných terénnych výskumov, ale aj schopnosť organizovať terénny výskum širšieho kolektívu. Od počiatku svojho pôsobenia vo vede ťažko znášal nepreskúmanosť slovenského etnického územia z hľadiska národopisu, najmä keď slovenskú situáciu porovnával so situáciou v Čechách, Maďarsku a Poľsku. Už na pôde Muzeálnej slovenskej spoločnosti a neskôr v Národopisnom odbore Matice slovenskej sa vracal k myšlienke organizovať kolektívne výskumy jednotlivých regiónov s cieľom vydávať regionálne národopisné monografie. Vzory hľadal v novodobých dejinách národopisu českého a moravského. Pri porovnávaní slovenských podmienok so susednými krajinami si trpkou uvedomoval naše zaostávanie. Často pripomínal najmä výsledky Gustiho sociologickej školy v Rumunsku, ktorá komplexným skúmaním spôsobu života ľudu v jednotlivých regiónoch udivovala medzivojnovú európsku vedu. U nás sa začali organizovať rozsiahlejšie kolektívne národopisné výskumy regiónov až po druhej svetovej vojne.

Najrozsiahlejším podujatím tohto druhu bol výskum zmien v tradičnej ľudovej kultúre a spôsobe života na družstevnej dedine. Táto dlhodobá výskumná úloha sa prijala v Národopisnom ústave SAV roku 1952. J. Mjartan ako riaditeľ pracoviska a zodpovedný riešiteľ úlohy kládol veľký dôraz už na samotnú prípravu výskumu. Najprv sa organizovali odborné semináre, na ktorých sa riešili teoretické a metodologické problémy a preberali sa skúsenosti z podobných výskumov kolchoznej dediny v Sovietskom zväze. Potom nasledoval prieskum vybraných regiónov Slovenska, cieľom ktorého bolo vybrať vhodné lokality. V máji a júni roku 1952 som ako tajomník ústavu sprevádzal J. Mjartana na týchto cestách po Slovensku. Podľa Mjartanovho pôvodného plánu sa mali perspektívne spracovať z národopisného hľadiska tri regióny: na západnom, strednom a východnom Slovensku. Rozsiahle monografie týchto troch regiónov by tvorili podklad k napísaniu národopisnej syntézy Slovenska. Zo západného Slovenska sa vybralo Záhorie (najmä jeho pomoravská časť), kde sa mali prvé výskumy sústrediť do obce Láb. Na strednom Slovensku sme s rovnakým cieľom navštívili niekoľko obcí v Novohrade, Malohonte, Gemeri a v Liptove (spomínam si na spoločný prieskum napr. v Točnici, Podrečanoch, Ožďanoch a inde). Napokon sme sa rozhodli pre výskum v Závadke nad Hronom, ktorá z národopisného hľadiska mala reprezentovať Horehronie. Z odborného hľadiska nám síce lepšie vyhovovala Heľpa, ale tam nebolo JRD. Na východnom Slovensku sme vybrali región stredného a dolného Zemplína, kde mali tvoriť východisko k našim výskumom Veľké Zálužice a dediny na ich okolí. Dodatočne sa vybrala na výskum aj spišská obec Bijacovce.

Mjartanove organizačné schopnosti sa prejavili už na prvom rozsiahlom kolektívnom výskume v Závadke nad Hronom v lete 1952. Ja som mal pridelenú výskumnú tému poľnohospodárstvo. Odborne moju skupinu usmerňoval A. Melicherčík, zatiaľ čo J. Mjartan bol vedúcim celého výskumu. Prvý z nich mi pridelenú úlohu spísať celý pracovný inventár jednotného roľníckeho družstva a v ňom diferencovať medzi pracovnými nástrojmi, ktoré družstvo získalo vyvlastnením od dedinských kulakov, tými, ktoré dobrovoľne priniesli do družstva uvedomeli strední a malí roľníci a tými, ktoré sa zakúpili z finančných subvencií družstva. Keď som informoval o takto zameranom výskume poľnohospodárstva J. Mjartana (ktorý býval u miestneho dekana a kanonika J. Kováčika), pousmial sa, nalial mi do pohára omšového vína a povedal, aby som splnil najprv Melicherčíkov príkaz (bol som s ním ubytovaný u rozkulačeného krčmára) a potom aby som si vykonal "klasický národopisný výskum poľnohospodárstva", ako ho odporúčajú osvedčené príručky. Veľmi skoro som pochopil, že Mjartanove odborné rady boli pre mňa prijateľnejšie. Rovnako postupoval aj pri usmerňo-

vaní iných členov výskumného kolektívu bez ohľadu na skúmanú tému. Už vtedy bol presvedčený, že iba dobre organizované kolektívne výskumy vybraných regiónov, doplnené o individuálne výskumy jednotlivých tém, umožnia zhromaždiť dostatok poznatkov, ktoré budú tvoriť podklad k vypracovaniu národopisnej syntézy. Podobným spôsobom ako na Horehroní boli organizované aj následné výskumy v Lábe, Veľkých Zálužiciach a Bijacovciach, na základe ktorých však kolektívne monografie oblastí nikdy nevznikli.

*

Na J. Mjartana mám pekné spomienky aj z rokov, keď som mu asistoval pri zakladaní časopisu Slovenský národopis. Roku 1952, keď sa pripravoval zákon o Slovenskej akadémii vied, sa začali jednak transformovať jestvujúce vedecké pracoviská a nimi vydávané odborné periodiká, jednak sa zakladali pracoviská a periodiká nové. Mjartan ako riaditeľ ústavu bol poverený založiť nový časopis. Podľa smerníc vtedajšieho predsedu SAV každé pracovisko malo možnosť založiť svoj publikačný orgán, ktorý však musel mať vo svojom názve slovo "časopis". Takto sa utvorili časopisy: historický, jazykovedný, ekonomický, literárno-vedný a mal sa utvoriť aj "Národopisný časopis" ako orgán Národopisného ústavu. Mjartan sa pokúšal zachrániť vydávanie Národopisného sborníka, ktorý založil ako orgán Národopisného odboru MS roku 1937. Ak by tento orgán aj nemohol vychádzať pod rovnakým označením, usiloval sa dosiahnuť aspoň súhlas predsedu SAV, aby mohol nový časopis začať vychádzať ako ročník pod číslom 12 (čím by sa nadviazalo na 11 predchádzajúcich ročníkov Národopisného sborníka). Tento návrh mu vedenie SAV zamietlo, pretože by to narúšalo jednotnú koncepciu vydávania časopisov (ktoré museli mať nielen zjednocujúci názov, ale aj rovnakú farbu obálky, podľa ktorej sa mala rozlišovať príslušnosť časopisu k jednotlivým vedeckým sekciám SAV, napr. časopisy sekcie spoločenských vied museli mať rovnakú červenú farbu obálky). Ja som Mjartanovi navrhoval, aby sme využili možnosť založiť nový časopis, ale pod jeho úplne novým pomenovaním, ktoré by upozorňovalo, že ide o časopis slovenský. Argumentoval som situáciou v Čechách: ak sa tam môže vydávať Český lid a Československá etnografie, prečo by na Slovensku nemohol vychádzať časopis s názvom Slovenský národopis. J. Mjartanovi sa myšlienka pozdávala, no obával sa reakcie predsedu SAV, ktorý mal za úlohu v zárodku likvidovať každý prejav buržoázneho nacionalizmu vo vede. Mjartan mi vtedy povedal, že on si takýto riskantný krok vzhľadom na svoju minulosť nemôže dovoliť, ale ak to ja dosiahnem v jeho zastúpení (ako tajomník redakcie plniaci funkciu výkonného redaktora), on nebude proti. V druhých stránkových korektúrach som v Mjartanovom zastúpení časopis imprimoval ako "Slovenský národopis". Nikdy nezabudnem na pokarhanie, ktoré mi po výjdení prvého čísla SN roku 1953 udelil predseda SAV akademik O. Pavlík. Takto vyšiel časopis síce s červenou obálkou, ale pod nami navrhnutým názvom. Podľa nášho príkladu čoskoro postupovali aj niektorí iní hlavní redaktori časopisov SAV, napr. v archeológii, literárnej vede, divadelnej vede a v ďalších.

*

Z obdobia "boja proti slovenskému buržoáznemu nacionalizmu" si spomínam aj na zložitú okolnosť zakladania Slovenskej národopisnej spoločnosti. Zakladanie vedeckých spoločností pri jednotlivých ústavoch SAV sa postupne uskutočňovalo koncom päťdesiatych rokov, pre ktoré bolo príznačné organizačné rozvíjanie vedných odborov na Slovensku. V susedných krajinách – najmä v Poľsku, Maďarsku a Rakúsku – mali národopisné spoločnosti už dlhšiu tradíciu. V Čechách plnila rovnakú funkciu už od 90. rokov 19. storočia Národo-

pisná spoločnosť československá. Preto J. Mjartan vrelo uvítal podnety z vedenia SAV, aby si aj národopisci vytvorili svoju spoločnosť, ktorá by rozširovala možnosti národopisného výskumu na Slovensku. Roku 1957 vznikol prípravný výbor najprv v Čechách, kde sa mala založiť Spoločnosť československých národopisců ako celoštátna organizácia a v nadväznosti na ňu sa mala vytvoriť na Slovensku jej “slovenská pobočka”. Prípravný výbor slovenskej pobočky tejto vedeckej spoločnosti tvorili: predseda J. Mjartan, tajomník J. Podolák, členovia M. Markuš, B. Filová, R. Bednárík, S. Kovačevičová, A. Pranda, M. Huska a R. Žatko. Predseda a tajomník slovenského prípravného výboru predstavovali slovenské zastúpenie vo výbore celoštátnom. Pri zakladaní vedeckých spoločností pri SAV sa uplatňoval centralistický čechoslovakizmus v praxi: slovenské vedecké spoločnosti sa mohli utvárať len ako “slovenské pobočky” celoštátnych, centrálnie riadených vedeckých organizácií. Na zasadnutiach prípravného výboru v Prahe sme spolu s J. Mjartanom jednotne vystupovali proti takýmto prejavom idey čechoslovakizmu v našej vede. Hlavným nositeľom tejto idey v pražskom celoštátnom prípravnom výbore bola jeho tajomníčka doc. D. Stránská. Ona sa striktne pridržiavala smerníc Prezídia ČSAV a najmä jednotných rámcových stanov celoštátnych vedeckých spoločností, ktoré takéto “separatistické tendencie” slovenskej vedy dôrazne odmietali. O našom zápase za utvorenie relatívne samostatnej Slovenskej národopisnej spoločnosti svedčí korešpondencia s D. Stránskou a K. Chotkom, ktorá by sa mala nachádzať v archíve bývalého NÚ SAV a SNS. Aj v tomto prípade sa J. Mjartan prejavil pri konkrétnych rokovaniach s českými etnografmi ako taktný, ale zásadový človek, ktorý vo všetkých činnostiach zohľadňoval predovšetkým potreby rozvoja slovenskej vedy. V takomto duchu vplýval aj na mňa, za čo som mu vďačný.

*

S J. Mjartanom som mal mimoriadne úzku spoluprácu aj v čase zakladania Medzinárodnej komisie pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne (MKKKB). Táto vedecká spoločnosť vznikla na základe dohovoru J. Mjartana s predstaviteľom poľskej etnografie M. Gładyszom. Jej zakladajúcimi členmi boli M. Gładysz (Krakov), A. Kutrzeba-Pojnarowa (Varšava), J. Mjartan a J. Podolák (Bratislava). Sídlo sekretariátu komisie sa stal Národopisný ústav SAV v Bratislave. Funkciu generálneho vedeckého sekretára od založenia roku 1959 do roku 1971 zastával J. Podolák, potom V. Frolec (Brno). Poslaním komisie bolo koordinovať medzinárodnú spoluprácu pri národopisnom štúdiu Karpát a Balkánskeho polostrova. J. Mjartan ako iniciátor založenia tejto organizácie sledoval cieľ, aby pri výskumoch slovenskej časti Karpát participovali aj slovenskí etnografi a folkloristi. Keďže J. Mjartan mal zo všetkých slovenských národopiscov najviac rozvetvenú spoluprácu so susednými krajinami a dlhé roky zastával funkciu predsedu Československej sekcie MKKKB, mal bezprostredný vplyv na prácu sekretariátu tejto komisie v Bratislave. Mám na mysli najmä jeho pomoc pri organizovaní mnohých vedeckých konferencií a sympózií a pri rozvíjaní publikačnej činnosti (vydávanie monografií, zborníkov, bibliografických prác a pod.). V takomto zmysle Mjartanova činnosť v karpatsko-balkánskej komisii a vôbec na poli rozvíjania medzinárodných kontaktov vo vede predstavuje významnú kapitolu v dejinách etnografie na Slovensku v 2. pol. 20. storočia.

*

J. Mjartan – ako prvý profesionálny etnograf-Slovák na Slovensku, ktorý bol vzhľadom na toto svoje prvenstvo vždy aj najstarším slovenským etnografom (R. Bednárík bol od

neho mladší o 1 rok, A. Polonec o 4, M. Markuš o 10 a A. Melicherčík o 15 rokov) – predstavoval viac ako šesť desaťročí kontinuitu v rozvoji národopisnej vedy u nás. Napriek svojmu nestorskému postaveniu v slovenskej národopisnej obci sa vždy zaujímal o nové myšlienkové prúdy v národopise Európy a v každom období našich národných dejín (po niekoľkonásobných zmenách politického systému od konca 1. svetovej vojny až po pád totality v novembri 1989) bol schopný združovať okolo seba príslušníkov aj najmladších generácií národopiscov a podporovať ich vedecké ciele. Ako prirodzená morálna i odborná autorita stál na čele slovenského národopisu aj vtedy, keď už nevedol vedecký ústav, ani neprednášal na univerzite. Ak teraz po časovom odstupe porovnáваме Mjartanovu šírku vedeckých záujmov a schopnosť vytvárať koncepciu rozvoja našej vednej disciplíny s aplikovaním na pracoviská akadémie vied, univerzity a múzeí, a najmä jeho obdivuhodnú schopnosť združovať pracovníkov na podklade konkrétnych výskumných projektov a úspešne ich viesť, teda ak Mjartana z tohto hľadiska porovnáваме s jeho národopisnými rovesníkmi, ale aj mladšími predstaviteľmi tejto vedy, môžeme ho považovať za zakladateľa moderného národopisu na Slovensku.

Pre zmýšľanie J. Mjartana bolo charakteristické, že v spomienkach na mladšie roky svojho života sa často vracal k obdobiu, keď svoju vedeckú kariéru začínal v skromných podmienkach Matice slovenskej. K tejto celonárodnej inštitúcii cez celý život prejavoval hlbokú úctu a jej pôsobenie vždy považoval za požehnanie pre národ a pre Slovensko. Svoju lásku k národu prejavoval nie slovami, ale konkrétnymi činmi. Na sklonku života daroval svoju bohatú knižnicu Matici slovenskej. Veľmi sa zaujímal o osudy Národopisného odboru v obnovennej Matici slovenskej. Potešila ho správa, že v Národopisnom odbore budeme pokračovať vo vydávaní Národopisného zborníka, ktorý on založil a redigoval od roku 1937. Pri svojej poslednej návšteve v Mjartanovom byte 24. októbra 1995, keď J. Mjartan preberal Poctu ministra kultúry za zásluhy o rozvoj slovenského národopisu a keď sme mu pri tejto príležitosti pripomínali niektoré kapitoly z jeho tvorivého života, on v srdečnom rozhovore pri pohári vína zareagoval na prednesené chvály slovami: “Všetko, čo som v živote robil ako pedagogický a vedecký pracovník, považujem iba za službu svojmu národu a svojej slovenskej vlasti.” Toto jeho vyznanie by sa malo stať trvalým odkazom aj pre terajšiu a nasledujúce generácie slovenských národopiscov.